

Rezencijos

Kan. dr. Juozas Stankevičius, *Mano gyvenimo kryžkelės*, Vilnius: Katalikų akademija, 2002, 744 p.

XX amžius, kupinas pasaulinio masto įvykių – revoliucijų, karų, keitusių valstybių sienas, tautų likimą, – ilgai bus istorikų, politologų dėmesio centre. Aptinkama vis daugiau to sudėtingo laikotarpio šaltinių. Kol mokslininkai mėgina susiorientuoti archyvų fonduose (kurių per pastarąjį dešimtmetį atsivėrė labai daug), skaitytojus jau intriguoja diktatorių, generolų, jiems artimų asmenų bei vaikų atsiminimai, dienoraščiai. Šios srities nekupiūruotos lektūros leidyba Lietuvoje – nepriklausomybės metų reiškinys, todėl ypač įdomi.

Suprantama, populiariausi yra visuomenei žinomų asmenų atsiminimai. Vargu ar tarp jų būtų kanauninkas Juozapas Stankevičius, nors anuomet – 1944–1964 m. – jis buvo viena pagrindinių Lietuvos Katalikų Bažnyčios figūrų, valdęs tris (iš penkių) vyskupijas. Tačiau jo pavardė net neminima sovietmečiu Lietuvoje išleistose enciklopedijose. Pastarųjų metų istoriografijoje pelnytai daugiausiai dėmesio skiriama nužudytiesiems, nukentėjusiems vyskupams ir kunigams, o kitų veikla dar laukia visapusiškesnio įvertinimo. Antra vertus, logiška, kad pirmiausiai istorikai susidomėjo lengvai pasiekiamu šaltiniu – „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika“ ir pogrindžio istorija.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos išleisti J.Stankevičiaus atsiminimai – nors šališkas, bet labai platus 1930–1965 m. Lietuvos Katalikų Bažnyčios vidinio gyvenimo atspindys. Apie nepriklausomos Lietuvos laikotarpio dvasininkų luomo gyvenimą, interesus galima sužinoti iš atsiminimų, romanų, biografinių knygų, o analogiška sovietinių metų literatūra labai reta. Dienoraščiai, atsiminimai tapo įkalčiais daugelio kunigų, vienuolių baudžiamosiose bylose ir pradingo NKVD/KGB labirintuose.

Kanauninkas J.Stankevičius, kaip minėta, buvo neeilinė asmenybė 1944–1964 m. Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchijoje. Jo veiksmai, laikysena, „politika“ daugeliu atveju nulėmė minimų ir vėlesnių metų Bažnyčios gyvenimą. Savo atsiminimuose ir dienoraštyje jis liudytojo ranka aprašė svarbiausius laikotarpio įvykius: Bažnyčios situaciją pokario metais, Vatikano II Susirinkimo sesijas ir kt. Tiesa, tai nėra atviras, sau pačiam rašytas tekstas. Autorius daug ką nutylėjęs, bet skaitant jo knygą ir lyginant su archyvinių dokumentų, išsivijęs dvasininkų atsiminimų kontekstu išryškėja labai daug sovietinio laikotarpio Bažnyčios problemų, skirtingos šiapus ir anapus geležinės uždangos dirbusių lietuvių dvasininkų politinės laikysenos motyvacija ir t.t.

Atsiminimai gerai apibūdina patį kan. J.Stankevičių. Tai buvo veikli asmenybė, siekusi valdžios, pripažinimo. Taip jau sutapo, kad karjerą jis galėjo padaryti tik sudaręs sandėrį su sovietų valdžia (kaip užsimena atsiminimuose, pas jį 1947m. apsilankius Kauno miesto saugumo šefams I.Rudykai ir D.Todesui, „konferavome apie dvylika valandų“, p. 326).

Knyga išleista laikantis visų akademinėi šaltinio publikacijai privalomų reikalavimų – yra įvadinis straipsnis, paaiškinimai, asmenvardžių bei vietovardžių rodyklės. Ypač vertinga išnašose esanti informacija apie knygoje minimus kunigus. Mat tarp gausybės dienoraščio autoriaus minimų pavardžių nemaža tokių, kurių nėra jokiose enciklopedijose. Parengejų pateikiamos trumpos jų biografijos praplečia skaitytojo akiratį, jos įdomios ir tyrinėtojams, nes papildoma vis dar labai skurdžius duomenis apie sovietinio laikotarpio Lietuvos dvasininkus.

Vis dėlto dienoraščio rengėjams galima padaryti ir priekaištų. Pats didžiausias – dienos šviesą išvydo ne paskutinis dienoraščio teksto variantas. Kanauninkas J.Stankevičius, matyt, nuolat savo rankraštį tobulino, redagavo. Išleistoje knygoje spausdinami jo „Ižangos žodžiai“ pirmajai ir antrajai redakcijai. Tačiau savo tekstą jis buvo redagavęs ir trečią kartą („Žodis trečiajai redakcijai“ datuotas 1965 m. spalio 15 d.). Paskutinis įrašas jame padarytas 1966 m. birželio 29 d., o ne 1965 m. rugsėjo 3 d., kaip LKMA paskelbtame tekste.

Tačiau svarbiausia – autorius buvo dar kartą savo rankraštį redagavęs, papildęs. Tai, kad paskutinėje redakcijoje yra labai svarbių papildymų, galima pailiustruoti tokia citata: „Pavyzdžiui, atsitikimas su religinių kultūrų įgaliotiniu Pušiniu. Kai Vengrijoje, rodos, 1959 ar 1958 m. prasidėjo kontrrevoliucija, per radiją ir spaudoje su tariamuoju mano parašu buvo paskelbta, kad aš Dievo vardu tą kontrrevoliuciją prakeikiu. Tik po keleto dienų Pušinis atvežė man tą tekstą, kad aš pasirašyčiau. Aš nepasirašiau. Pušinis buvo nepatenkintas. Po kiek laiko Pušinis gyrėsi už tą prakeikimą honorarą pasiėmęs jis. Kad aš nepasirašiau, tai man ir honoraras nepriklausęs.“

Tokia buvo tikroji istorija su tuo prakeikimu Dievo vardu. Bet daugelis buvo ir tebėra įsitikinę, kad vengrų kontrrevoliucionierius Dievo vardu prakeikiau aš, nes po tuo prakeikimu esąs mano parašas“. Tai Bažnyčios istorijai svarbus faktas, rodantis manipuliavimo jos vardu mastą, taip pat svarbus ir kanauninko J.Stankevičiaus biografijai – istoriografijoje jis jau kaltinamas pasirašęs tą smerkimą.

Trečiojoje redakcijoje yra ir daugiau įdomių papildymų, pavyzdžiui, keliolika dienoraščio lapų apie dalyvavimą (su vyskupu Kazimieru Paltaroku) 1952 m. lapkritį Maskvoje vykusioje IV sąjunginėje taikos šalininkų konferencijoje; 1959 m. birželio įrašai apie slaptas derybas su sovietų valdžia dėl Romon studijuoti siunčiamų kandidatų ir kt. Autorius, matyt,

ne be reikalo savo dienoraštin nusirašė ir jam dedikuotas kunigo Stanislovo Kurmausko eiles (1953 m. vasario 3 d.):

*Kada aplinkui audros ūžia,
Kada gyvenimo jūra nerami,
Kada laivai audroj siūbuoja
Tarytum burlaiviai maži
O reik vairuotojo galingo,
Kurs vairuotų per audras,
Kad broliai jūroje nežūtų,
Kad šviestų saulė jų dienas...
Vairuok, Valdytojau, mūs laivą
Bažnyčios brolių širdyse –
Spindės vėl laimė mūs padangėj –
O bangos Laimėje nugrims!*

Atrodo, knygos leidėjai pristigo redaktoriaus/korektoriaus priežiūros, nes tekste pasitaiko neaiškių vietų, nesuderintų linksnių; ypač daug jų pastabose: nevienodumų, kartojama arba tikslinama informacija (pvz.: *Kun. Juozas Vaišnora MIC – kunigas marijonas; Vysk. Teofilus Matulionis – arkivyskupas, rašoma ir arkivyskupija, ir arkivysk., ir arkiv., daktaras, dr. ir d-ras, Kauno kunigų seminarija, kun. sem. ir TKS...*). Yra faktinių klaidų, pvz., Igoris Polianskis buvo ne *Religinių reikalų tarybos prie SSRS MT igaliotinis*, o *Religinių kultų reikalų tarybos prie SSRS MT pirmininkas*.

Nepaisant šių priekaištų, reikia pasidžiaugti, kad LKMA išleido vieną svarbiausių Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos šaltinių. Jis turėtų paskatinti nuodugnesnius tyrinėjimus, padėti suvokti Bažnyčios gyvenimo sovietiniu laikotarpiu sąlygas, jos vadovų savijautą, veiklos galimybes. Šio šaltinio svarba, kanauninko J.Stankevičiaus „realios politikos“ prasmė išryškėja šalia vyskupo Vincento Brizgio, kunigo Lado Tulabos dienoraščių bei atsiminimų, knygų ir straipsnių apie vyskopus Teofilijų Matulionį, Kazimierą Paltaroką ir kt., archyvų dokumentų.

Kanauninko J.Stankevičiaus dienoraštis bus įdomus ne tik Bažnyčios istorikams – jame gausu gyvų nepriklausomos Lietuvos kultūros, draugijų gyvenimo, buities vaizdų, nepriklausomybės kovų, kitų politinių įvykių (pvz., Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų, jaunimo reakcijos į Vilniaus praradimą) epizodų, spausdinamas ilgas intarpas apie Vinco Stankevičiaus gyvenimą Brazilijoje ir t.t.

Taigi knygynus pasiekė naujas platus XX a. istorijos šaltinis. Kaip ir kiekvienas dienoraštis, jis yra subjektyvus, daug kur kontroversiškas tekstas, bet tai yra neatskiriamas šio žanro bruožas.

Dr. Regina Laukaitytė